

OVER DE „SMEEKELINGEN”
VAN EURIPIDES

DOOR

K. KUIPER

MEDEDEELINGEN DER KONINKLIJKE AKADEMIE
VAN WETENSCHAPPEN, AFDEELING LETTERKUNDE
DEEL 53, SERIE A, N°. 9

AMSTERDAM — 1922

Bibliothèque Maison de l'Orient

150051

OVER DE „SMEEKELINGEN” VAN EURIPIDES

DOOR K. KUIPER †

De traditie der Dionysosfeesten heeft — zooals bekend is — de Atheensche tragediedichters bij voortduring gebonden gehouden aan de stof der overgeleverde mythologie, al bleef hun in de versie zelve der sage eenige vrijheid van keus. Historische onderwerpen te nemen was niet verboden: de oude Phrynichus werd na de opvoering zijner *Μελήτου ἄλωσις* niet beboet om de keus van zijn stof, maar om de wijze van behandeling (*ὡς ἀνακμνήσας οἰκίηα κκκλ*); immers, hij gaf daarna in 476 zijn historisch drama, de *Phoenissae*, evenals vier jaar later Aeschylus zijne *Perzen*. — Op enkele uitzonderingen na is echter de door Phrynichus en Aeschylus gedane poging niet herhaald.

Toch heeft deze beperking tot de stof der oude mythologie niet verhinderd dat reeds bij Aeschylus, en straks in klimmende mate bij Sophocles, religieuze en ethische reflexie van moderner gedachten uiting vindt in de tragedie. Niemand kan voorbijzien dat èn in Aeschylus' *Eumeniden* èn in Sophocles' *Antigone* de rechtsvraag onder het licht van den eigen tijd der dichters wordt gesteld. Zelfs in den arbeid van een en den zelfden tragicus nemen wij hier evolutie waar. De verhouding van koningschap en priesterschap is in den *Oedipus* anders dan in de twintig jaar oudere *Antigone*.

Op grond van dergelijke feiten in Sophocles een portret-

schilder te zien, toespelingen op bepaalde historische gebeurtenissen in zijne tragedie te zoeken, is intusschen ongeraden. Wie in Oedipus een spiegelbeeld van Pericles vindt, miskent de kunst van Sophocles.

Euripides echter is ook in dit opzicht een herschepper van het Atheensche drama, dat hij in veel grooter mate dan zijne voorgangers den geheelen chaos van godsdienstige, zedelijke, maatschappelijke en staatkundige vraagstukken die zijnen tijd bewegen projecteert op het doek van zijne mythologische tragedie. Uit het oogpunt van zijne kunst en hare waardeering is deze neiging niet zonder schaduwzijde: elk schrijver over Euripides heeft die op zijne wijze opgemerkt. Maar die bezwaren worden zeer vergroot, wanneer men — in plaats van in algemeene trekken te zoeken naar de stemming in welke de verschillende stukken zijn geschreven — in iederen versregel een toespeling, in iederen tragedieheld een tijdgenoot vindt. Afgezien van de tegenstrijdigheden uit deze methode geboren, geeft ons zulk eene beschouwing in plaats van een ernstig filosofisch tragediedichter een soort van schrijver eener kroniek in verzen, die dan nog niet eens meer historische waarde heeft dan Aristophanes' blijspel, dat wèl — in karikatuur — de geschiedenis van den dag navertelt.

Bij weinige drama's zijn de hier aangeduide gevaren ernstiger gebleken dan ten opzichte van de *Smeekelingen*. Meer nog dan de *Heracliden*, is dat stuk een gelegenheidsstuk, meer dan eenig ander drama van Euripides draagt het den stempel van de tijdsomstandigheden onder welke het is geconcipieerd en heeft het aanleiding gegeven tot dien geleerden speurlust, die in ieder woord van den dichter een politieke toespeling ontdekt. Om strijd heeft men in den hoofdheld, Theseus, een Pericles en een Alcibiades gezien, om strijd het drama zelf een oorlogskreet en een vredesprediking genoemd.

Het is onnoodig dit door voorbeelden te staven. Maar, ofschoon overdrijving en eenzijdigheid in de toepassing eener

op zich zelf niet onjuiste methode van verklaring in de verschillende interpretaties van de *Supplices* duidelijk aan het licht is getreden, zooveel is toch zeker uit het voortgezette onderzoek wel gebleken, dat Euripides bij het schrijven van dat drama sterk onder den indruk stond van eene te Athene heerschende stemming. Dit wensch ik — met vermindering van polemiek — in het licht te stellen. Het bekende ga ik zooveel mogelijk voorbij; enkele hoofdpunten die tot nog toe minder de opmerkzaamheid trokken bespreek ik uitvoeriger.

Positieve bewijzen voor het jaar, waarin Euripides dit „*ἑκλώμιον Ἀθηνῶν*” schreef, ontbreken, al duidt de metrische behandeling op de periode na den *Hippolytus*. Toch kan men bijna niet betwijfelen dat het stuk is geschreven onder den invloed van de gebeurtenissen der jaren 424 tot '21. Èn de noodlottige slag bij Delion, èn de oorspronkelijke weigering der Boeotiërs om de lijken der aldaar gesneuvelde Atheners uit te leveren èn tenslotte de verschillende onderhandelingen die tot de symmachie van Athene met Argos hebben geleid (420), hebben — hierover zijn de meeste onderzoekers het eens — den dichter gedrongen om het reeds door Aeschylus in zijne *Ἐλευσίνοι* bewerkte thema opnieuw, en wel met het oog op de tijdsomstandigheden te bewerken.¹⁾ Maar groote

¹⁾ In scherpe tegenstelling met de ruwheid der Boeotiërs in dergelijke zaken staat de observantie der *εὐσέτιος* van den Athener Nicias in 425 bij zijne expeditie in het Corinthische land van welke Plutarchus (*Vita Niciae* 6, 4.) verhaalt: *εἰς δὲ τὴν Κορινθίαν ἀποβὰς ἐνίκησε μάχῃ καὶ διέφθειρε Κορινθίων πολλοὺς καὶ Λυκόφρονα τὸν στρατηγόν. ἔνθα δὲ συνέβη τῶν οἰκείων δύο νεκροὺς ἀπολιπεῖν διαλαθόντας περὶ τὴν ἀναίρεσιν. ὡς οὖν ταῦτ' ἔγνω, ταχίστα τὸν στόλον ἐπιστήσας ἔπεμψε κήρυκα πρὸς τοὺς πολεμίους περὶ ἀναιρέσεως. καίτοι κατὰ νόμον τινὰ καὶ συνθήκειαν ἔδοκον οἱ νεκρῶν ὑποσπόνδων λαβόντες ἀναίρεσιν ἀπολέγεσθαι τὴν νίκην, καὶ τρόπαιον ἰστάναι τοὺς τούτου τυχόντας οὐκ ἔνθεσμον ἦν, νικᾶν γὰρ τοὺς κρατοῦντας, μὴ κρατεῖν δὲ τοὺς αἰτούντας, ὡς λαβεῖν οὐ δυναμένους. ἀλλ' ὅμως ὑπέμεινε μᾶλλον*

verdeeldheid heerscht over de vraag, in welke periode tusschen 424 en 420 het drama is geschreven: voor of na het sluiten der symmachie met Argos? De laatste onderstelling vindt naar mijne meening in het drama zelf weinig steun. De dichter, die kort te voren in zijnen *Erechtheus* op zoo blijden toon het weldra populaire vredeslied had aangeheven: κείσθω δόρου μοι μίτου ἀμφιπέλεκιν ἀράχνης, moge thans minder blijmoedig zijn gestemd, hij blijft toch vredesgezind en hoopt nog op de zegeningen die de gehate oorlog aan zijn stad onthoudt¹⁾. Die illusie nu kan hij nauwelijks hebben bewaard toen eenmaal het verbond met Argos was afgesloten. Want dit verbond — ieder Athener moest dat inzien — betekende feitelijk oorlog met Sparta. Maar, indien dus inderdaad het drama vóór Mei 420 is opgevoerd, hoe lang te voren is dit dan geschied?

Om die vraag te beantwoorden is een parallele beschouwing van het drama en de politieke gebeurtenissen der genoemde jaren, hoe dikwijls ook reeds geschied, opnieuw noodig. Het zou wenschelijk zijn daarbij vast te stellen, in hoever Euripides met het oog op de actualiteit zelfstandig wijzigingen in het mythologische gegeven heeft aangebracht.²⁾

πρόεδραι τὸ νίκημα καὶ τὴν δόξαν ἢ καταλιπεῖν ἀτάφους δύο τῶν πολιτῶν.

¹⁾ Zelfs den heraut van het vijandige Thebe laat hij welsprekend den lichtzinnigen oorlogslust van de volksvergadering schilderen en den vrede (Μούσικισι προσφιλεστάτη) roemen, vs. 481—492. Vgl. ook vs. 119 „τλήμων πόλεμος“ en vs. 232 over den onberaden zelfzucht der „νέοι“ die om eigen eer dringen tot den krijg.

²⁾ „Zelfstandig“; want Euripides, die ook in dit drama, bijzonderlijk door de laudatie der Zeven helden, die een pendant geeft tot de beroemde helden-beschrijving in Aeschylus' *Septem*, toegeeft aan zijne neiging om kritiek op zijn grooten voorganger te oefenen, drukt toch ook hier de voetsporen van Aeschylus. Manning, in zijn *Study of Archaism in Euripides* (New-York, 1916) wijst te recht op de overeenkomst tusschen de aarzeling van Theseus in Euripides' *Smeehelingen* en Pelasgus' weifelen in de *Supplices* van Aeschylus.

Wij weten dat hij op één belangrijk punt van Aeschylus afweek. Plutarchus zegt van Theseus (*Thes.*, 29) συνέπραξε δὲ καὶ Ἀδράστῳ τὴν ἀναίρεσιν τῶν ὑπὸ τῇ Καδμείᾳ πεσόντων, οὐχ ὡς Εὐριπίδης ἐποίησεν ἐν τραγωδίᾳ μάχῃ τῶν Θηβαίων κρατήσας, ἀλλὰ πείσας καὶ σπεισάμενος . . . καταμαρτυροῦσι δὲ τῶν Εὐριπίδου Ἰκετιδῶν οἱ Αἰσχύλου Ἐλευσίνοι.

Dat Plutarchus, als Boeotiër, de Aeschyleïsche voorstelling alleen juist achtte, zal niemand bevreemden. De Chaeronenser echter verzuimt te vermelden dat reeds vóór Euripides de Atheners de zaak anders dan Aeschylus inzagén. Herodotus immers verhaalt dat de Atheners vóór Plataeae hun aanspraken op een eereplaats aan de rechter slaglinie grondden op het feit dat zij eertijds gewapenderhand de Thebanen hebben gedwongen de lijken der zeven helden, die onbegraven op het slagveld voor Thebe lagen, uit te leveren.¹⁾ Dat is dus de voorstelling die te Athene reeds in 479 als de juiste gold en die na Herodotus steeds door de lofredenaars wordt herhaald.

Dat Euripides bepaalde redenen had, om aan deze, voor de Boeotiërs ongunstige, versie der oude ságe de voorkeur te geven, zal ik trachten in den loop van mijn betoog aan te toonen. Eveneens zal dan blijken, waarom hij als plaats der handeling Eleusis handhaaft. Voor het overige weten wij niet in hoever hij de door Aeschylus gegeven dramaturgie der Ἐλευσίνοι heeft gewijzigd.

Wel kan ieder lezer in deze dramatische praestatie van Euripides de sporen opmerken van groote gehaastheid. De opbouw is vluchtig, de verdeeling der rollen verraadt weinig overleg, de oratorische gedeelten geven soms den indruk alsof zij niet voor dit stuk zijn gemaakt.

¹⁾ Herod., IX, 27: τοῦτο δὲ Ἀργείους τοὺς μετὰ Πολυνείκου ἐπὶ Θήβας ἐλάσαντας τελευτήσαντας τὸν αἰῶνα καὶ ἀτάφους κειμένους στρατευσάμενοι ἐπὶ τοὺς Καδμείους ἀνελεῖσθαι τε τοὺς νεκροὺς καὶ θάψαι τῆς ἡμετέρας ἐν Ἐλευσίνοι.

Dit alles is velerzijds opgemerkt. Maar onze bijzondere aandacht treft de persoon van Aethra.

Aan den aanvang vinden wij Theseus' moeder bezig met de voorbereiding van een offer aan Demeter, zij wordt daarin gestoord door de Smeekelingen, die *ικετήρια* in hare handen leggen, wèl bewust dat dit niet *ἔσιον* is,¹⁾ doch gedwongen door de noodzakelijkheid. De dichter, hoe sceptisch ook, toont ook hier weer zijne groote voorliefde voor zeer nauwgezette beschrijving van de heilige νόμιμα. Hij doet duidelijk uitkomen, hoezeer Theseus zich verbaast over de aanwezigheid dezer rouwdragende vrouwen.²⁾ Blijkbaar achten zoowel de vrouwen als Theseus hierin een vergrijp tegen de *ἑσιότης* gelegen dat zij *ικετήρια* brengen in Eleusis en zoowel hierdoor als door hun rouwgewaad Aethra storen in haar heilig werk. Aethra zelve zegt (vs. 102): *ικεσίοις δὲ σὺν κλάδοις φρουροῦσι μ', ὡς δέδορακας, ἐν κύκλῳ, τέκνον*. Dit komt volkomen overeen met wat wij lezen in Andocides' mysteriërede (I, 116): *ἡ δὲ στήλη παρ' ἧ ἑστηκας χιλίας δραχμὰς κελεύει ὑφείλειν, ἕαν τις ἱκετήριον θῆ ἔν τῷ Ἐλευσινίῳ*.

De dichter laat zoowel Theseus als de Smeekelingen met eenigen nadruk verklaren dat eigenlijk hunne aanwezigheid in rouwgewaad niet past op deze heilige plek. Toch handhaaft hij, de *Eleusinii* van Aeschylus volgend, Eleusis als plaats van handeling en stelt de zaak aldus voor, dat de vrouwen op weg naar Athene te Eleusis Aethra vinden en zich aan haar vastklemmen.

Dit is alleszins begrijpelijk. Naast de vraag van de uitlevering der heldenlijken speelt de zorg voor hunne verbranding en bijzetting een belangrijke rol in ons drama, en zoo moest Eleusis wel centrum van het treurspel blijven, aange-

¹⁾ vs. 63: *ἑσιῶς οὐχ, ὑπ' ἀνάγκας δὲ προπίτνουσα προσαιτοῦσ' ἔμολον δεξιπύρους θεῶν θυμέλας*.

²⁾ vs. 97: *κουράι τε καὶ πεπλώματ' οὐ θεωρικά*.

zien de dichter de religieuze beteekenis der Eleusinische graven sterk op den voorgrond wil plaatsen.

Maar waartoe de persoon van Aethra? Het antwoord daarop geeft de behandeling van de figuur des konings. Theseus, door Aethra ontboden, staat aanvankelijk tegenover Adrastos' bede om hulp opvallend koel. Hij critiseert de expeditie der Zeven tegen Thebe, beoordeelt Adrastos' houding ongunstig, prijst het in Polynices dat deze oorspronkelijk, om den vrede met zijn broeder te bewaren, uit Thebe was weggegaan, gispt het sterk dat Adrastos ondanks de ongunstige adviezen van Amphiaraoos, in afkeurenswaardige minachtig voor de mantiek, de expeditie tegen Thebe heeft ondernomen, en als Adrastos heftiger aandringt en er speciaal op wijst dat alleen van Athene hulp is te verwachten, leidt hij zijn weigerend antwoord in door eene lange redevoering over de zegeningen der beschaving en het hooge standpunt der Atheensche ontwikkeling. De lezer hoort hier Euripides' eigen stem, hem treft ook hier weer de variatie van Aeschyleïsche motieven, eindelijk de verzuchting van den dichter die den oorlog haat (vs. 214):

ἄρ' οὐ τρυφῶμεν, θεοῦ κατασκευὴν βίου
δόντος τῆς αὐτῆς, οἷσιν οὐκ ἄρκει τὰδε;

maar Adrastos zal wel het meest aandacht hebben gehad voor Theseus' laatste verklaring: „Eene symmachie met u kan ik voor het volk van Athene niet verantwoorden.”

De smeekbeden van het koor vermurwen den koning evenmin. Dat vermogen slechts de tranen van Aethra, zijne moeder. Tegenover haar handhaaft hij weliswaar de juistheid van zijn vroeger oordeel over Adrastos' misgrepen (vs. 334 v.v.), maar hij buigt toch voor haren aandrang, en komt daarbij eenigszins plotseling tot het besef dat zijn goede naam als *κολληστής τῶν κακῶν* hem den plicht oplegt de *νόμιμα τῆς Ἑλλάδος* te verdedigen; en terwijl hij even te voren (vs. 246) had gezegd:

κἄπειτ' ἐγὼ σοι σύμμαχος γενήσομαι;
 τί πρὸς πολίτας τοὺς ἐμοὺς λέγων καλόν;

zegt hij nu — alsof Pericles hem inspireert onder wiens bestuur volgens Thucydides (II, 65) ἐγίνετο λόγῳ μὲν δημοκρατία, ἔργῳ δὲ ὑπὸ τοῦ πρώτου ἀνδρὸς ἀρχή — „ik wensch dat het volk van Athene mijne bereidvaardigheid tot helpen goedkeurt, en dat zal het wel, als ik het wil: δόξει δ' ἐμοῦ φέλοντος (350).”

Het is voor ons doel, tijd en strekking van dit drama te bepalen, niet noodig in bijzonderheden den verderen loop van de tragedie, die na een met succes gestreden slag tegen de Thebanen de verbranding der lijken en een op Athene's bevel met Argos gesloten verbond bevat, nauwkeurig te verhalen. Maar allereerst moet de vraag worden gesteld, wat Euripides, die bij voorkeur Theseus als kloek en welberaden heros teekent, kan hebben bewogen den Koning zoo te schetsen als hij hier heeft gedaan. Het is stellig geoorloofd het antwoord daarop te zoeken in de tijdsomstandigheden onder welke het stuk is geschreven.¹⁾

In die tijdsomstandigheden trekt niets zoo zeer onze aandacht als de parallel, die ook onmogelijk aan de toeschouwers kon ontgaan, tusschen de gebeurtenis van November 424 bij Delion en de ruwe behandeling der lijken, ἐλώρια κύνεσσι, naar oud barbaarsch kriegsrecht, door Kreon.²⁾

¹⁾ Tot zulk een oordeel geven o.a. verzen als de volgende wel aanleiding:

159. *The.* οὕτω τὸ φεῖον ῥηδῖως ἀπεστράφη;
Adr. νέων γὰρ ἀνδρῶν φάρυβος ἐξέπλησέ με.

²⁾ Bij het opmerken van dergelijke parallellen moet worden in het oog gehouden — wat door de moderne verklaarders van Euripides' dramaturgie te vaak wordt voorbij gezien — dat in het mythologische gedeelte van het drama, anders dan in den actueelen epiloog, de dichter niet voortdurend in de personen van zijne Argiven of Thebanen het Argos of Boeotië van zijn eigen tijd wil teekenen. Den heraut van

Over die gebeurtenissen is Thucydides wat de krijgsfeiten aangaat nauwkeurig en uitvoerig. Minder duidelijk komt in zijne historische schets de politieke stemming van Athene aan het licht. Toch ontbreken aanduidingen niet. Het is volkomen zeker dat de wijze op welke, na het succes der Atheners bij Pylos (425), de oorlog is voortgezet, niet bij alle partijen te Athene instemming vond. De vredes-partij, die èn in 426 èn na Pylos zich telkens doet hooren en in Aristophanes door zijne *Acharnenses* van Februari 425 een geestig pleitbezorger had gevonden, heeft waarschijnlijk in Maart van dat zelfde jaar de herbenoeming van Hippocrates, naast Demosthenes een der meest ondernemingslustige veldheeren, verhinderd. Die zelfde vredespartij heeft zonder twijfel met ingenomenheid de vredes pogingen, na het succes der Atheners by Pylos van Spartaansche zijde in het werk gesteld, begroet. De Lacedaemoniërs kwamen toen met vredesvoorstellen, in eene uitnemend door Thucydides gerefereerde redevoering toegelicht. Hier verbergt Thucydides niet geheel zijn oordeel over de krijgsgesinde meerderheid die deze voorstellen afwees (IV, 21.) „τοῦ πλείονος ἀρέγοντες.” Wat in den epitaphios door Pericles was geroemd, de zorg der Atheners om het vaderland grooter aan hun kinderen over te geven dan zij het hadden gekregen, wat in de rede der Corinthiërs te Sparta als een kenmerk hunner voor den tegenstander gevaarlijke rusteloos-

---

Thebe laat hij waarheden zeggen, die evenzeer in Theseus' mond zouden passen; Theseus' kritiek over Adrastos' tocht ziet niet op de Argiven van zijn dagen maar vonnist naast de Zeven veeleer, zooals ik hieronder hoop aan te toonen, de Atheners zelf. Hopeloos verward wordt de dramaturgie van deze tragedie indien men b.v. in de hierboven geschetste aarzeling van Theseus (bepaaldelijk vs. 246, *κἄπειτ' ἐγὼ σοι σύμμαχος γενήσομαι*), door toepassing der stelling Euripides' Argos = historisch Argos van het jaar 420, de weerspiegeling wil zien van eene aarzeling bij de Atheners om met de Argiven eene symmachie aan te gaan. Bijzonder geraakt daarbij dan weer de hypothese Theseus = Alcibiades in het nauw.

heid — niet geheel als ondeugd — was gereleveerd (I, 70; 7. *ἂ μὲν ἂν ἐπινοήσαντες μὴ ἐπεξέλθωσι, οἰκεία στέρεσθαι ἡγούνται, ἂ δ' ἂν ἐπελθόντες κτήσωνται ὀλίγα πρὸς τὰ μέλλοντα τυχεῖν πράξαντες*), dat ziet Thucydides hier, onder het licht van den hem bekenden lateren loop der gebeurtenissen, als een fout. En hij wijst op den hoofdschuldige: *μάλιστα δ' αὐτοῦς ἐνήγε Κλέων ὁ Κλεικνέτου, ἀνὴρ δημαγωγὸς κατ' ἐκείνου τὸν χρόνον ὧν καὶ τῷ πλήθει πιθανώτατος.*¹⁾ Dat is de Kleon van Aristophanes' *Equites* (j. 424), de incarnatie der demagogie welke gevaren Euripides eveneens zoo dikwijls heeft geschilderd, ook in de *Hiketides*, nog wel bij monde van den heraut der vijandelijke Thebanen: de *κῆρυξ* roemt zijn eigen stad waar een koning heerscht en geen gepeupel (vs. 412):

*οὐδ' ἔστιν αὐτὴν ἕστις ἐκχαυνῶν λόγοις
πρὸς κέρδος ἴδιον ἄλλοτ' ἄλλοσε στρέφει,
ὁ δ' αὐτίχ' ἠδὺς καὶ διδοῦς πολλὴν χάριν
ἑσαυθις ἔβλαψ', εἶτα διαβολαῖς νέαις
κλέψας τὰ πρόσθε σφάλματ' ἐξέδω δίκης.*

Intusschen, de partijgenooten brengen voor 424/3 Hippocrates

¹⁾ Vergl. hiermede de bezadigde woorden die Euripides den Thebaanschen heraut op de lippen legt (vs. 481):

*ἔταν γὰρ ἔλθῃ πόλεμος εἰς ψήφου λεῶ,
οὐδεὶς ἔθ' αὐτοῦ θάνατος ἐκλογίζεται,
τὸ δυστυχὲς δὲ τοῦτ' εἰς ἄλλου ἐκτρέπει·
εἰ δ' ἦν παρ' ὄμμα θάνατος ἐν ψήφου φορᾷ,
οἶκ ἂν ποθ' Ἑλλάς δοριμανῆς ἀπώλλυτο,*

en Theseus' kritiek op de „jongeren" (vs. 232):

*οἵτινες τιμώμενοι
χαίρουσι πολέμους τ' αὐξάνουσ' ἄνευ δίκης
φθείρουτες ἄστούς,*

welke pericope eindigt in eene, bij Euripides zeer frequente, lofspraak op de „middenklasse" tegenover de *ὀλβιοὶ* en de *οἶκ ἔχοντες*.

weer in de strategie. Hij heeft succes bij de bemachting van Nisaea; echter, de verovering van Megara, om welke het te doen is, gelukt hem niet. Brasidas dekt de stad met zijn eigen troepenmacht en een talrijk hulpleger van Boeotiërs.

Dit laatste feit zal wel den stoot hebben gegeven aan het waarschijnlijk langer te voren beraamde plan van Demosthenes en Hippocrates om met de hulp van overal in Boeotië telkens tegen de Thebaansche heerschzucht in verzet komende democratische groepen de weerkracht der anti-Atheensche Boeotiërs te verbreken. Het plan berustte op een gelijktijdig te ondernemen driefvoudigen aanval op Boeotië, maar de onderneming is ten eenenmale mislukt, deels door verraad, deels door eene noodlottige vergissing ten opzichte van den afgesproken datum: Demosthenes kwam één dag te vroeg, of Hippocrates één dag te laat. Thucydides, die zich ook hier, ofschoon het een hachelijke en zeker te Athene niet eenstemmig toegejuichte expeditie gold, van alle kritiek onthoudt, zegt niet eens of Hippocrates bij het ondernemen van zijn deel der gemeenschappelijke taak — het bezetten en versterken van het Apollo-heiligdom Delion, dicht bij de Attische grenzen — kennis droeg van het feit, dat Demosthenes' poging, om Siphai te bezetten, mislukt was. Zelfs spreekt hij zijn oordeel niet uit over het bedenkelijke van Hippocrates' onderneming. Een zeer bedekte afkeuring daarvan kan men hoogstens vinden in de woordkeus van IV, 76, 4: *τοὺς δὲ Ἀθηναίους ἔδει Δήλιον καταλαβεῖν τὸ ἐν τῇ Ταυκγραίᾳ πρὸς Εὐβοίαν τετραμμένον Ἀπόλλωνος ἱερόν*, omdat hij ook later die laatste woorden in eenigszins opvallende schikking herhaalt bij zijn technische en nauwkeurige beschrijving van de wijze op welke Hippocrates het temenos versterkte (90, 1): *καὶ καθίσας τὸν στρατὸν Δήλιον ἐτείχιζε τῷδε τῷ τρόπῳ, τὸ Ἀπόλλωνος ἱερόν*.

Deze zelfbeperking is bij Thucydides niet vreemd, geheel gaat echter daarin zijn oordeel niet schuil. Eerst verhaalt hij uitvoerig en objectief, hoe Hippocrates met de volle be-

schikbare Atheensche legermacht — πανδημεί, zelfs met toevoeging van huurtroepen en metoiken — Boeotië binnen rukt, maar daarna leidt hij, zooals hij met beteekenisvolle veldslagen gaarne doet, de uitvoerige schildering van den voor Athene zoo noodlottigen slag bij Delion in met een allocutie der beide commandeerende generaals tot hun troepen. En bij deze gelegenheid laat hij Pagondas, den Thebaanschen veldheer, tot zijne soldaten zeggen dat zij goedsmoeds den strijd moeten aanvaarden (92,7): πιστεύσαντες τῷ θεῷ πρὸς ἡμῶν ἕσσεσθαι οὐ τὸ ἱερόν ἀνόμωσ τευχίσαντες νέμονται. Voorzeker een vingerwijzing, hoe Thucydides zelf die occupatie beoordeelde.

De tragische dood van Hippocrates op het slagveld bij Delion en de voor het Atheensche gevoel zoo uiterst pijnlijke verwaarloozing der lijken, tengevolge van de weigering der Thebanen om deze ter begrafenis uit te leveren, tenzij de Atheners Delion ontruimden, moeten te Athene zelf een stemming van verbittering hebben verwekt tegen hen die de expeditie hadden doorgezet. Hebben zij in Hippocrates' eind een bewijs gezien dat de bezetting van Delion niet εὐνοία θεῶν was geschied? ¹⁾ Ligt er wellicht een litteraire reminiscentie aan zulk eene opvatting in de woorden met welke eeuwen later Pausanias (III, 6, 1) Delion herdenkt? Sprekend over Leuctra en Crannon schrijft deze: μάλιστα δὲ πως ἐπὶ πταίσμασιν μεγάλοις ἐθέλει προκφαιρεῖσθαι τὸν ἡγεμόνα ὁ δαίμων καθὰ δὴ καὶ Ἀθηναίων ἀπήγευ Ἰπποκράτην τὸν Ἀρίφρονος στρατηγούντα ἐπὶ Δηλίῳ.

Men maakt m.i. geen misbruik van eigen fantasie, indien men oordeelvellingen over feiten en personen, die Thucydides ons in zijn geschiedverhaal onthoudt, zoekt in zijne redevoeringen. Toen de Thebanen den Atheenschen gezant, die de

¹⁾ Theseus zegt (Suppl., 157) tot Adrastos:

οὐκ ἤλθεσ, ὡς ἔοικεν, εὐνοία θεῶν.

uitlevering der gesneuvelden kwam vragen, terugzonden met de boodschap dat dit eerst zou kunnen geschieden nadat de Atheners Delion zouden hebben uitgeleverd, gaven zij een ruw en met de godsdienstige zeden van Hellas niet overeenstemmend antwoord. Maar was het onrecht, was zelfs het *ἀνόσιον* uitsluitend aan hunne zijde? M.i. laat Thucydides in zijn verhaal van die zending ons duidelijk genoeg gevoelen dat hij dienaangaande niet de Atheners vrij pleit. Het verhaal zelf (97 en v.v.), een treffende bijdrage tot de kennis van Atheensche oorlogsfictie, is te uitvoerig om hier te refereren; aandacht verdient echter dat ook hier de Boeotiërs allereerst doen uitkomen dat in de eerste plaats door de Atheners het godlijk recht is geschonden door hun profanatie van Apollo's tempel¹⁾, voorts dat in de repliek welke Thucydides den Atheners in den mond legt de weerlegging van dit verwijt zwak en weinig overtuigend is, ten derde dat de Boeotiërs zeer ter snede den Atheners antwoorden: „indien Gij het veld bij Delion als uw eigendom beschouwt en dat eigendom gewapenderhand kunt handhaven — belet niets U de lijken van het slagveld te halen”, en eindelijk dit feit, dat terstond nadat de Boeotiërs door wapengeweld het heiligdom hebben veroverd zij den Atheners toestaan de gesneuvelden onder de gewone voorwaarden (*ὑποσπόνδους*) weg te halen.

Het schijnt mij geen onjuiste interpretatiemethode, wanneer wij in Theseus' houding van aarzeling tegenover Adrastos' bede een reflex vinden van de stemming die velen in Athene moet hebben vervuld in de dagen toen men de Boeotiërs wegens hun weigering van impiëteit beschuldigde. Die gissing berust natuurlijk op de onderstelling dat het stuk in ieder

¹⁾ Thuc., IV, 97,2: ἔλεγε τὰ παρὰ Βοιωτῶν, ὅτι οὐ δίκαιος δράσειν παραβαίνοντες τὰ νόμιμα τῶν Ἑλλήνων· πᾶσι γὰρ εἶναι καθεστηκός ἴοντας ἐπὶ τῆν ἀλλήλων ἱερῶν τῶν ἐνόντων ἀπέχεσθαι, Ἀθηναίους δὲ Δῆλιον τειχίσαντας ἐνοικεῖν, καὶ ἕσα ἄνθρωποι ἐν Βεβήλῃ δρῶσι πάντα γίγνεσθαι αὐτόθι, enz.

geval na den slag bij Delion is geschreven. Daar intusschen de weigering van Kreon een mythologisch feit is, niet door Euripides gefingeerd, en zelfs de strijd tusschen Theseus en Kreon reeds, zooals wij boven zagen, in de dagen van Plataeae bekend was, laat zich uit de gelijkheid der gebeurtenissen zelve geen streng bewijs afleiden, al plaatsen metrische eigenaardigheden de *Supplices* wel ongeveer in deze periode. Dat toch onder de tegenwoordige geleerden eigenlijk niemand meer aarzelt het drama na Delion te plaatsen en er slechts verdeeldheid is over de vraag „hoe lang daarna?“, heeft m.i. zijn redelijken grond in de slotscène, de verschijning van Athene, die — zooals dikwijls bij Euripides — aan de mythologische behandeling een actueele wending geeft. Het is wenschelijk over die scène iets te zeggen; eerst echter — in verband met het voorafgaande — enkele woorden over de persoon van Aethra.

Het is zonder twijfel een gelukkige poëtische vondst van Euripides, dat hij, ten einde de aarzelings van Theseus te overwinnen, de persoon van zijne moeder Aethra heeft gekozen. Treffend stelt hij deze *μήτηρ εὐτεκνος* tegenover de rouwdragende Argivische vrouwen. Deze doen zelf een beroep op haar moedergeluk (o.a. vs. 54 *ἔτεκες καὶ σὺ ποτ' ὦ πότνια κούρου φίλα ποιησαμένη λέκτρα πόσει σῶ*), voorts is haar moederlijk pleidooi bij Theseus roerend en den dichter waardig die met zoo groote fijngevoeligheid de weemoedige deernis van vrouwelijken ouderdom voor menschelijk leed weet in woorden te brengen. Toch ligt er iets gezochts in vele gedeelten van hare toespraak, en vooral als zij wijst op de hooge roeping van Athene, vergeet men licht dat hier eene vrouw spreekt (vs. 321):

*ὄρας, ἄβουλος ὡς κεκερτομημένη
τοῖς κερτομοῦσι γοργόν ὡς ἀναβλέπει
σὴ πατρίς; ἐν γὰρ τοῖς πόνοισιν αὖξεται.*

Ziedaar woorden naar het hart van iederen hoogdenkenden

tijdgenoot van den dichter; maar zouden zij niet beter passen in een monoloog van den tot nadenken komenden koning dan op de lippen zijner oude moeder?

Voorzeker, zulk een monoloog zou matter en minder dramatisch zijn geweest; maar het schijnt mij toch niet waarschijnlijk dat alléén eischen van dramaturgischen aard Euripides tot de assumptie van Aethra hebben gebracht. De dichter wilde — naar 't mij voorkomt — licht laten vallen op de vriendschappelijke verhouding, die niet alleen Argos, maar ook Troezen met Athene behoort te verbinden. Zoo had hij reeds gedaan in den aanvang van den oorlog in zijne *Medea* (j. 431) door de zeer opmerkelijke scène tusschen Aegëus, Pittheus' schoonzoon en Medea, zoo doet hij — en zulks ondanks den oorlogstoestand — in zijnen *Hippolytus* in 428. En zoo doet hij ook thans. Aethra vereenigt in haar eerste gebed het land van Troezen met Athene ¹⁾, en de Argivische vrouwen beroepen zich in hare bede tot Theseus (263) op het feit dat Athene's koning door zijne moeder, de dochter van Pittheus, verwant is aan den stamvader van Argos, Pelops ²⁾.

De Atheensche toeschouwers zullen dat beroep hebben begrepen. Zij hielden de verwantschap met Troezen in eere door de benaming van een hunner Demen als Pittheïs, en hun historische herinnering kon hen leeren hoezeer eertijds de Troezeniërs zelf aan die traditie waren getrouw gebleven door de opname der non-combattanten vóór Salamis (Herod.,

¹⁾ Over beide staten roept zij de bescherming in van Demeter Eleusinia (vs. 3 v.v.): εὐδαμονεῖν με Θησεία τε παῖδ' ἐμὸν πόλιν τ' Ἀθηνῶν τῆν τε Πιτθεύως χθόνα.

²⁾ vs. 263 v.v.: ὅς Πέλοπος ἦν παῖς, Πελοπίης δ' ἀπὸ χθονὸς ταύτου πατρῶν αἶμα σοὶ κεκτήμεθα. Vóór vs. 263 is eene lacune, in welke buiten eenigen twijfel Pittheus, Aethra's vader is genoemd (vgl. *Heraclid.* vs. 207: Πιτθεύς μὲν ἐστὶ Πέλοπος, ἐκ δὲ Πιτθεύως Αἰθρα, πατήρ δ' ἐκ τῆσδε γίγνεται σέθεν Θησεύς). De relatie van Athene en Argos gaat dus mythisch over Troezen.

VIII, 41); volgens het verhaal bij Plutarchus (*Them.*, 10) ging Troezen toenmaals nog veel verder: *καὶ γὰρ τρέφειν ἐψηφίσαντο δημοσίᾳ δύο ὀβολοὺς ἐκάστῳ διδόντες, καὶ τῆς ὑπάρχει λαμβάνειν τοὺς παῖδας ἐξείναι πανταχόθεν, ἔτι δὲ ὑπὲρ αὐτῶν διδασκάλους τελεῖν μισθοῦς.*

Die tijden waren ver, en de wederzijdsche verhouding van Athene en Troezen had sindsdien den invloed ondergaan van Attica's imperialistische confederatiepolitiek: Athene's vriendschap had het karakter van suprematie aangenomen. Zoo was het stellig reeds in 445. Want toen de Spartanen bij den dertigjarigen vrede van de Atheners eischten dat zij naast Nisaea en Pagae ook Troezen zouden vrijgeven (*ταῦτα γὰρ εἶχον Ἀθηναῖοι Πελοποννησίων* — *Thuc.*, I, 12, 5) stelden zij dien eisch toch zeker wel in overeenstemming met de Troezeniërs.

Van dien tijd af had de Atheensche staat de Troezeniërs niet meer als vrienden beschouwd; zelfs brandschatte Pericles hun land in het tweede jaar van den oorlog (*Thuc.*, II, 56). Maar niet allen vergaten de oude verwantschap. Euripides — er werd hierboven reeds op gewezen — herinnerde er met nadruk aan, ook reeds in zijn *Medea*, een stuk zoo vol verbittering tegen Corinthe en tegen den oorlog, en zijne medeburgers bleven gevoelen dat Troezen bij Athene hoorde. Tijdens de vredesonderhandelingen van 425 eischen zij Troezen weer terug, op grond dat zij twintig jaar vroeger „door de omstandigheden genoodzaakt die stad, ten einde geen gewichtiger belangen op het spel te zetten, aan Sparta hadden afgestaan.”¹⁾ Die wensch is niet vervuld: de vredesonderhandelingen sprongen af; ook is er geen enkel bewijs dat of in dien tijd of na den vrede van Nicias van Troezeensche zijde eenige neiging tot toenadering ten opzichte van Athene

¹⁾ *Thuc.*, IV, 21, 3: ἃ οὐ πολέμῳ ἔλαβον (οἱ Λακ.) ἀλλ' ἀπὸ τῆς προτέρας ξυμβάσεως Ἀθηναίων ξυγχωρησάντων κατὰ ξυμφωρὰς ἐν τῷ τότε δεομένων τι μᾶλλον σπουδῶν.

is betoond; integendeel: later in den oorlog vinden we hen als plichtmatige bondgenooten van Athene's vijanden hun aantal schepen leveren voor de Peloponnesische vloot (Thuc., VIII, 3, 2; j. 413). Maar toen in 420 de vooruitzichten op een bondgenootschap met Argos te Athene begonnen op te komen, zal men zich licht met de verwachting hebben bezig gehouden dat ook Troezen weer tot de Atheensche zijde zou komen. In die omstandigheden is het zeer begrijpelijk dat de dichter eene moeder van Troezenischen huize als bemiddelaarster kiest om Theseus en den Argivischen koning tot elkander te brengen.

Maar *waren* dat de omstandigheden onder welke Euripides dit drama schreef? Het antwoord op deze vraag kan, zij het ook niet met volle nauwkeurigheid, de slotscène der *Hiketides* ons geven.

Deze slotscène brengt in vele opzichten een verrassing. Vooreerst deze, dat Theseus aan Adrastos en de Argivische vrouwen verlof geeft (vs. 1165 v.v.) de beenderen der gesneuvelde aanvoerders mee te nemen naar Argos, terwijl hij hen daarbij ernstig vermaant om tot in lengte van dagen deze weldaad van Athene's koning in dankbare herinnering te bewaren. Den toeschouwer van Euripides' drama moet deze voorstelling wel hebben verrast.¹⁾ De schrijvers maken daarvan geen melding, noch Herodotus, die (IX, 27) duidelijk zegt „καὶ θάψαι τῆς ἡμετέρας ἐν Ἐλευσίνι”, noch de bronnen van Pausanias die evéneens (I, 39) schrijft: „τοὺς νεκροὺς ἐνταῦθα ἔθαψεν.

Een zóó gewichtige wijziging in eene cultustraditie zal ongetwijfeld Euripides niet willekeurig zelf hebben bedacht.

¹⁾ Ongewoon is zulk een overbrenging niet. Het is voldoende naar de transportatie van Orestes' gebeente uit Tegea naar Sparta (door de godspraak begunstigd), en naar de overbrenging van Theseus' lijk van Skyros naar Athene (door Cimon) te verwijzen.

Er zal eene overlevering hebben bestaan die hem tot deze voorstelling aanmoedigde: eene versie bij welke Adrastos de uitlevering der lijken bij Kreon bewerkte. Terecht is er op gewezen dat Pindarus (*Nem.*, IX, 24) alleen verbranding van de lijken in het veld van Thebe vermeldt (*Ἰσμηνοῦ δ' ἐπ' ὄχθαισι γλυκὺν νόστου ἐρυστάμενοι λευκκυθῆα σώμασι πίανυ κκπνόν*). Dezelfde dichter laat (*Ol.*, VI, 14) Adrastos met de beroemde woorden *ποθῆω στρατιᾶς ἑφθαλμὸν ἑμᾶς* een lijkrede op Amphiaroos houden in de Thebaansche vlakte.

Zie hier dus eene traditie die 1°. de wreede weigering van Kreon niet kent¹⁾ of wellicht berust op eene voorstelling dat Adrastos, dien immers ook reeds een versregel van Tyrtaeus (XII, 8) roemt om zijn zoete taal (*γλώσσῃ δ' Ἀδρήστου μελιχρόγηρον ἔχει*) door zijn smeebeden Kreon zou hebben vermurwd, 2°. Adrastos meester maakte over de beenderen der gestorvenen, die hij dan natuurlijk naar Argos zou hebben vervoerd. Wij weten niet of zulk een voorstelling steun vond in de oude *Thebaïs*, al geeft de scholiast op *Ol.*, VI wel eenig recht om dit te veronderstellen, daar hij bij de woorden „ποθῆω enz.” aanteekent: *ὁ Ἀσκληπιάδης φησὶ ταῦτα εἰληφέναι ἐκ τῆς κυκλικῆς Θηβαϊδος*. Maar in ieder geval is dus de voorstelling oud, en ondanks het feit dat ons niet met stelligheid graven der hepta in Argos bekend zijn, mogen wij wel aannemen dat deze traditie in Argos in eere was: Pausanias vermeldt in zijne beschrijving van Argos (II, 20,4) de aldaar aanwezige standbeelden van zeven helden, en iets verder (23,2) naast het oude paleis van Adrastos een *ιερόν Ἀμφιαράου*²⁾. En nu is het wel opmerkenswaard dat Euripides

¹ Vgl. Paus., I, 39,2: *Θηβαῖοι δὲ τὴν ἀνκίρεσιν τῶν νεκρῶν ἐθελοῦντι λέγουσι δοῦναι καὶ συνάψαι μάχην οὐ φασί*.

² Ons medelid C. W. Vollgraff was zoo vriendelijk mij in verband met deze Argivische traditiën opmerkzaam te maken op een door hem te Argos opgegraven steen, vermoedelijk een altaar, waarop staat E[τ]εσκλο[υ], stellig ouder dan 400 v. C. (vgl. *Bull. Corr. Hell.*, 1919,

die, zooals ik hieronder hoop aan te toonen, de bijzonderheden van den Eleusinischen cultus ten opzichte van de zeven Heroën met groote nauwkeurigheid heeft vermeld, als 't ware eene transactie zoekt ter verzoening van de Argivische aanspraken en die van Athene. Vooreerst treft ons dat niet Theseus zelf den epitaphios houdt, terwijl toch juist in den Atheenschen eeredienst de instelling der epitaphiën met Theseus en de Theseeën in verband pleegt te worden gebracht, maar deze eer overdraagt aan Adrastos (837 v.v.). Daarnaast is het opvallend dat Theseus wel eerst met nadruk zegt: „ik zal de dooden begraven” (o.a. 560: *θάψω νεκρούς*), maar ten slotte (1167) de zorg voor hunne teraardebestelling toevertrouwt aan den Argivischen koning, en hem als een bondsgeschenk ook uit naam van zijne stad de beenderen der helden toevertrouwt:

τούτοις ἐγὼ σφε καὶ πόλις δωροῦμεθα.

Bij een dichter die zoo nauwlettend als Euripides pleegt toe te zien op de handhaving der rechten van Athene is dit eene opmerkelijke concessie, een uiting van welwillende gezindheid jegens Argos, die nauwlijks iets anders kan beteekenen dan de vertolking van eene vriendschappelijke stemming jegens de Argiven, welke hij bij zijne medeburgers deels veronderstelt, deels wil wekken. De door hem gegeven voorstelling, die de *πυρκαϊαί* (1207) handhaaft voor Eleusis, doch de reliquieën afstaat aan Argos, is in de Attische litteratuur niet aanvaard: ook de pseudo-Lysiaansche Epitaphios zegt alweer: „ἔθαψαν ἐν τῇ αὐτῶν Ἐλευσίτι.” Daarom te meer verdient Euripides' voorstelling als eene opzettelijk gekozen wijziging de aandacht.

Beschouwd uit het oogpunt van de dramatische compositie had het stuk met deze scène gevoegelijk kunnen eindigen.

449,17). Dit steenfragment steunt m.i. ongetwijfeld de in ons betoog voorgedragen hypothese van graf-cultus voor de Zeven te Argos.

Dat Euripides, niet ten voordeele van de technische eenheid, zijne tragedie nog verrijkt met een godenverschijning, vindt zijne verklaring in het politieke karakter van de *Supplices*.

Dergelijke actueele epilogen geeft Euripides gaarne en wij mogen aannemen dat het volk van Athene ze meer dan de moderne lezer heeft gewaardeerd. Hier intusschen, in de slot-scène der *Hiketides*, is wel is waar de actualiteit zelve onmiskenbaar, maar de vraag, op welken toestand de dichter nu eigenlijk het oog heeft, wordt in zeer verschillenden zin beantwoord. Om tot eene beslissing te komen, is het noodzakelijk dat wij de ingewikkelde internationale verhoudingen, in Grieland na den vrede van Nicias ontstaan, in de herinnering terugroepen.

Rust of bevrediging, gelijk Aristophanes die in zijn *Pax* van 421 schildert, heeft die vrede eigenlijk nergens gebracht. Te Athene kweekte Sparta's onoprechte en onvolledige uitvoering der vredesvoorwaarden van stonde aan verbittering. In de Peloponnesus weigerden de middenstaten hun bondsplicht tegenover Sparta door aansluiting aan de nieuwe Lacedaemonisch-Atheensche symmachie gestand te doen, en in Boeotië zag men in de gesloten overeenkomst niets dan schade, daar zij dwong tot uitlevering van tijdens den oorlog veroverd terrein. Bovendien, gedachtig aan de invasie van Hippocrates, vreesden de Boeotische oligarchen, niet zonder reden, voor democratischen invloed van Athene uit.

Eene afwisseling van allerlei verbonden is uit dien toestand van onderling wantrouwen voortgekomen. Elis, Corinthe en Argos vereenigden zich, met Chalcidice, om sterker te staan tegenover Sparta; en — wat van meer beteekenis was — in het voorjaar van 420 gingen Sparta en het jegens Athene niet vriendschappelijk gezinde Boeotië een „belangengemeenschap” aan, buiten weten van Athene en in strijd met de vredesbepalingen van het vorige jaar.

Ruchtbaar geworden, bracht deze verbintenis bovenal te Argos groote ongerustheid te weeg. Sparta's coalitie met

Boeotië deed verschillende Peloponnesische bondgenooten weer overhellen tot Lacedaemon en de Argiven werden bezorgd dat zij tusschen de beide groote machten, Athene en Sparta, geheel alleen zouden komen te staan. Zij wendden zelfs pogingen aan om aansluiting met Sparta te verkrijgen, en het scheen een oogenblik, dat eene hernieuwing van het vroeger bestaande Argivisch-Spartaansche bondgenootschap — tot schade van Athene — verwezenlijkt zou worden. Maar de Spartaansche politiek was ook thans weer onvoorzichtig. Ondanks hunne neiging om tegenover de klimmende ontstemming, te Athene door hun geheele houding gewekt, zich de vriendschap van Argos te verzekeren, talmden de Spartanen met de definitieve afsluiting der Argivisch-Spartaansche overeenkomst, en gaven daardoor aan de oorlogspartij te Athene onder leiding van Alcibiades de gelegenheid tot energieker doorzetten van hun Antispartaansche politiek. Dit kon met te meer succes geschieden toen de tot dusver geheim gehouden verbintenis van Sparta met Boeotië onverwacht te Athene bekend werd. Den verrassenden loop der gebeurtenissen die daarvan het gevolg waren, schetst Thucydides op zeer levendige wijze. Een Spartaansch gezantschap, te Athene gekomen om de ontstemming der Atheners te kalmeeren, werd door den in Maart tot strateeg gekozen leider der oorlogspartij, Alcibiades, op listige wijze hopeloos geblameerd, en in allerijl kwam in den zomer op het onverwachtst een verbond tusschen Athene met Argos en zijne bondgenooten tot stand. (Thuc., V, 36—46).

In het kleine drama waarin Thucydides deze verrassende gebeurtenis teekent, zijn Nicias en Alcibiades de protagonisten: vrede of oorlog met Sparta is het alternatief. En toen eenmaal op die wijze als de geschiedschrijver het teekent, een verbond met Argos was aangegaan, kon te Athene geen verstandig man den toon van dit verbond misverstaan: binnen korter of langer tijd beteekende dit oorlog met Sparta.

Maar in de teekening van Thucydides, voortreffelijk geslaagd

als rappe schets van eene reeks snel opeenvolgende gebeurtenissen, is voor nuanceeringen en overgangen geen plaats. Toch heeft ongetwijfeld de gedachte aan toenadering tot de midden-peloponnesische staten niet plotseling, als gevolg van Alcibiades' politieke handigheid, bij het volk post gevat, en zich ook niet van den aanvang af voor allen in zulk een licht ver- toond dat zij daarin noodwendig hervatting van den oorlog met Sparta voorzagen. Zij die — zooals Euripides — den vrede wenschten, konden in de maanden die aan de werkelijke afsluiting der overeenkomst met Argos zijn voorafgegaan, in zulk eene toenadering tot de midden-peloponnesische staten een bolwerk zien juist tegen de krijgslustige plannen van het onbetrouwbare Sparta. Zij deelden daarom nog niet in het naïeve vertrouwen op de oprechtheid der Spartanen dat Nicias predikte!

Voor zulk eene stemming was plaats, toen de partij van Alcibiades Sparta nog niet had ontmaskerd en geblameerd. Na de afsluiting van het verbond was zij niet meer denkbaar.

Het is deze stemming die zich, naar mij voorkomt, duidelijk weerspiegelt in Euripides' *Hiketides*. Zij is verklaarbaar indien de dichter in den winter van 421—20 aan zijn stuk heeft gewerkt en het heeft aangeboden voor de Dionysiën van 420, dus vóór den zomer in welken de symmachie met Argos is afgesloten. Dat is de periode, in welke niet slechts de Atheensche toehoorders met instemming zullen hebben geluisterd naar de uitingen van anti-Boeotische gezindheid, aan welke het drama rijk is¹⁾, maar bovenal een treffende overeenkomst zullen hebben erkend tusschen de houding van Adrastos en de positie van Argos in hun eigen dagen (184. v.v.):

τάχ' οὖν ἄν εἴποις Πελοπίαν παρὲς χθόνα
πῶς ταῖς Ἀθήναις τόνδε προστάσσεις πόνον;

¹⁾ Kenschetsend is, vooral om de tijdelijke machtsontwikkeling van Boeotië in die dagen, vs. 124: εὐτυχούντες οὐκ ἐπίστανται φέρειν.

ἐγὼ δίκαιός εἰμ' ἀφηγεῖσθαι τὰδε.
 Σπάρτη μὲν ὤμῃ καὶ πεποικίλται τρόπους,
 τὰ δ' ἄλλα μικρὰ κάσθενῃ.

Onze meer bijzondere aandacht vraagt intusschen de slot-scène om het licht dat de verschijning van Athena daarop werpt. De godin spreekt Theseus aldus toe: „Laat niet toe dat de zonen der gesneuvelden deze beenderen zoo maar overbrengen naar het Argivische land. Eisch als bewijs van hun erkentelijkheid een eed. Adrastos, als koning daartoe bevoegd, zwere dat nooit de Argiven oorlog in ons land zullen brengen, en als anderen dat beproeven, zij zulks gewapenderhand zullen beletten. Verbreken zij dien eed, dan moge verderf hun land treffen. Tot wijding van den eed diene de drievoet van Herakles, zijn buit uit Troje, die zich in uw paleis bevindt; slacht drie schapen, zoodat hun bloed in het bekken van den drievoet stroomt, grif den gezworen eed op den drievoet en stel tot getuigenis den drievoet op in den tempel van Delphi. Daarna zult gij het offermes begraven op de plek zelve van de offering, daar waar de brandstapel der helden heeft gestaan, en alzoo zal deze plek voor de Argiven een afschrikkend teeken zijn, zoo zij ooit langs dien weg Athene zouden willen aanvallen”.

Met zekerheid aan te wijzen dat Euripides hier in mythologischen vorm toespeling maakt op bepaalde actueele gebeurtenissen, is natuurlijk onmogelijk. Dergelijke waarschuwingen tegen onberaden schending van het Attische gebied vindt men bij Euripides meer. Intusschen zou stellig zulk een vermaning aan het adres der Argiven niet zoo heel goed op hare plaats zijn geweest, indien zij ware uitgesproken nadat officieel en definitief Athene en Argos onderlinge vriendschap en bondstrouw hadden bezworen.

Daarbij komt nog iets. Athene draagt in ons stuk aan Theseus op, den drievoet met den daarin gegriften, door beide partijen bezworen eed, te plaatsen onder bescherming

van den God van Delphi. Door die voorstelling volgt de dichter een gewoon Grieksch gebruik: ook na den vrede van Nicias was de acte van vrede tusschen Athene en Sparta in steen opgesteld te Delphi (Thuc., V, 18). Maar de acte van symmachie tusschen Athene en Argos werd wel behalve in de toegetreden steden ook nog te Olympia opgesteld, doch niet te Delphi (Thuc., V, 47). Had Euripides dit geweten, dan zou hij ongetwijfeld in zijn drama niet aan den eed van Adrastos de Delphische sanctie hebben toegevoegd.

Men zou zelfs kunnen zeggen, en het is ook wel alreeds gezegd: „De eed van Adrastos is geenszins eene toespeling op een Argivisch verbond in den aanvang van 420 door Athene verwacht of gehoopt; maar evenmin eene reminiscentie aan eene zoodanige, reeds gesloten overeenkomst. Immers het is geen bilaterale conventie.” — Voorzeker, juridisch beschouwd is deze redeneering onweerlegbaar, en wie de scène uit de *Supplices*, waar Theseus niets belooft en alle verplichtingen op de schouders van Adrastos worden gelegd, vergelijkt met de acte van confederatie bij Thucydides, zal weinig overeenkomst bespeuren. Maar de projectie van nieuwe verwachtingen op het scherm der oude mythologie vraagt geen fotografische nauwkeurigheid. De structuur van het drama brengt niet mee, dat Athena den weldoener door een gelijken eed als den beweldadigde zou binden. Desniettemin slacht niet Adrastos, doch Theseus het bondsoffer, dat alzoo ook hem tegenover de goden bindt.

Bovendien mag één feit niet uit het oog worden verloren. Euripides vereenigt in zijne slotscène twee verschillende zaken. Er was een heilige traditie betreffende de ontoegankelijkheid der *πυρκαϊαί* voor de Argiven. En daarmee vereenigt hij nu de plechtige gelofte van Adrastos met het oog op de tijdsomstandigheden, en knoopt die belofte vast aan de vermelding van de plek waar het offermes is begraven, alsmede aan den drievoet van Herakles, waarop de eedsformule wordt gegrift. Hier is geen herhaling van een en het

zelfde verbod. De vermelding der graven, in aard gelijk aan dergelijke waarschuwingen in Euripides' *Heracliden* en in de *Eumeniden* van Aeschylus, berust ongetwijfeld op eene te Eleusis levende traditie.

De eed van Adrastos daarentegen draagt vooral door hetgeen over den drievoet wordt gezegd geheel het karakter van eene opzettelijke fictie. Wat die drievoet zelf aangaat, was zulk eene fictie niet al te gewaagd. Delphi was rijk aan dergelijke wijgeschenken, en in den loop der eeuwen zijn die „overoude” reliquieën natuurlijk steeds toegenomen.

Phainias van Eresos, een welbekend historicus uit de school van Aristoteles wijst er op (*F. H. G.*, II, 297) dat natuurlijk die oude wijgeschenken van brons waren. Hij heeft te Delphi den bronzen dolk van Antenors' zoon Helicaon gezien, en den drievoet dien Diomedes won bij de ἄθλα ἐπὶ Πατρόκλω, beide door inscripties gewaarmerkt. Waarom zou dan ook inderdaad niet de drievoet die den eed van Adrastos bevatte te Delphi te zien zijn geweest? Zeker, dit is niet onmogelijk, maar waarschijnlijk is 't niet. Herodotus heeft bij zijn bezoek aan Delphi verscheiden zulke stukken gezien, die hij blijkbaar voor echt hield en de inscripties van de belangrijkste dier oude anathemata heeft hij gecopieerd. Zou hij dezen merkwaardigen drievoet hebben verzwegen, indien hij dien naast den τρίπους Ἀμφιπύωνος (Her., V, 59—61) had vinden staan? Dit is zeer onwaarschijnlijk en leidt ons tot het vermoeden dat de pericope van den drievoet door Euripides is bedacht om de aannemelijkheid van onderlinge toenadering tusschen Athene en Argos grooter te maken.

Met de aanduiding der gewijde plek van de πυρκαϊαί is het anders gesteld. Hier heeft de dichter te doen met tradities die leven in zijn eigen vaderland. De πυρκαϊαί op den driesprong moet ieder geloovig Athener hebben gekend. Euripides heeft hier het oog op een plek buiten het Eleusinisch heiligdom. Eleusis ligt dicht aan zee aan een smalle 1½ kilometer lange rots. Aan den oostvoet daarvan lag het stadje en niet

ver van daar, inderdaad aan de splitsing der wegen die naar Thebe en naar Megara voeren, vindt men thans nog de overblijfselen eener oude, vroeg-Myceensche necropolis. Daar vond ook Pausanias de ταφῆ der zeven.

Aangaande die heilige graven dient in de laatste plaats nog iets te worden gezegd. Er behoeft slechts ter loops op te worden gewezen, dat Euripides wèl voortdurend het getal zeven handhaaft, maar dat hij zich zeer goed bewust is, dat op die plek niet al de zeven helden waren verbrand. Stellig niet Amphiaraios, die vóór Thebe in een aardkloof was verdwenen, evenmin Kapaneus, over wiens afzonderlijk graf hierna nog moet worden gesproken. De dichter gebruikt hier juist zoo het getal zeven als bij zijne aanduiding der Moeders die het koor vormen, ofschoon hij zeer wel weet dat noch Iocaste, Polynices' moeder, noch de moeder van Tydeus, welke eene Aetolische was, onder de Argivische Smeekelingen aanwezig kon worden gedacht. Hij specificceert dit niet en wie naar eene koorverdeeling van vijf moeders, ieder met twee dienaressen streeft, neemt den dichter het werk uit de handen. Zoo is het ook met de ἑπτὰ πυρκαϊαί. Euripides kan niet hebben bedoeld dat Polynices of Amphiaraios te Eleusis waren begraven. Daarom laat hij in den epitaphios Adrastos wel spreken over Kapaneus, Eteoklos, Hippomedon, Parthenopaios, Tydeus, maar geeft hij aan Theseus enkele woorden van lof in den mond over Amphiaraios en Polynices. In den stoet der weggedragen lijken ontbreken deze. Waarschijnlijk werden daarvoor ledige draagbedden in den stoet opgenomen, zooals Thucydides dit beschrijft (II, 34) *μία δὲ κλινὴ φέρεται ἐστρωμένη τῶν ἀφανῶν, οἳ ἂν μὴ εὐρεθῶσιν ἐν ἀναίρεσιν.* Ten opzichte van Polynices handhaaft dus Euripides stilzwijgend de algemeene traditie die zijn graf te Thebe plaatst, want het is hem er om te doen de εὐνοια van Athene tegenover de Argivische helden te doen uitkomen. Overigens was blijkbaar het „Graf der Zeven” bij Eleusis naamloos.

Zou ook het graf van Kapaneus eigenlijk naamloos zijn

geweest? In het oog moet worden gehouden dat Euripides, hoewel de compositie der *Hiketides* overal de sporen vertoont van haastigheid, en dikwijls — zooals in den *ἀγών* tusschen den heraut van Thebe en koning Theseus — den indruk geeft dat de dichter bij de samenstelling fragmenten heeft gebruikt of losse ontwerpen die oorspronkelijk eene andere bestemming hadden, in alles wat die graven betreft geleerde nauwkeurigheid aan den dag legt. Adrastos vraagt den bode die Theseus' overwinning over Kreons troepen komt melden met aandrang naar de zorg van den koning voor de dooden (753 v.v.):

Adr. ὦν δ' εἴνεχ' ἀγῶν ἦν, νεκροῖς κομίζετε;

Nunt. ὅσοι γε κλεινοῖς ἔπτ' ἐφέστασαν λόχοις.

Adr. πῶς φῆς; ὁ δ' ἄλλος ποῦ τεθνηκότων ὄχλος;

Nunt. τάφῳ δέδονται πρὸς Κιθαιρώνας πτυχαῖς.

Adr. τοῦκείθεν ἢ τοῦνθένδε; τίς δ' ἔθαψέ υἱ;

Nunt. Θησεύς, σκιάδης ἐνθ' Ἐλευθερίας πέτρα.

Alweder legt de dichter er zich op toe, Attica's aanspraken op den voorgrond te brengen, en de oude traditiën onder het licht te stellen van actueele feiten. De vraag *τοῦκείθεν ἢ τοῦνθένδε* heeft feitelijk de strekking: „in Boeotië of in Attica?” Het antwoord is opzettelijk anachronistisch, want oudtijds was Eleutheræ Boeotisch; de stad waar zich het oude xoanon van Dionysos bevond, werd Atheensch κατ' ἔχθος τῶν Θηβαίων. Maar tevens riepen de woorden *σκιάδης ἐνθ' Ἐλευθερίας πέτρα* bij de Atheensche toeschouwers èn het als Attisch opgeëischte Panakton èn de Dryoskephalai in de herinnering, den pas over den Cithæron, uit hunne expedities tegen Boeotië al den strijders zoo wel bekend.

Maar bij de vermelding van Kapaneus' graf denkt de dichter niet aan toespelingen op zijn eigen tijd; hier behandelt hij een cultus, van welken wij niet dan door zijn drama iets weten, en die toch onmogelijk eene fictie van hem zelven kan zijn geweest.

Het moet ook thans nog iederen lezer opvallen hoe sterk de teekening van Kapaneus' persoon in de grafrede van Adrastos afwijkt van den traditioneelen muurbestormer, de incarnatie der hybris. Van Kapaneus is ons uit Aeschylus en Sophocles slechts het beeld bekend van ongetemden overmoed en goddeloosheid. En wat zegt Adrastos van hem? „Hij was rijk zonder hoovaardig te zijn, hij had niet meer trots dan een arme, hij schuwde de overladen tafels der weeldezuchtigen. Hij was een oprecht vriend voor hen die bij hem waren en voor de afwezigen, betrouwbaar, vriendelijk zonder aanmatiging.” Het klinkt als een opzettelijk protest tegen alle vroegere *καταδρομαί*. Is dat alleen een proeve van een Kapaneus-teekening onder Argivische belichting? Is het een toepassing van de leus voor een grafrede: „de mortuis nil nisi bene”? — Die verklaring kan niet bevredigen. De Kapaneus der *Hiketides* wordt als een held geprezen omdat hij een Heros is, omdat hij een graf heeft op een gewijde plaats te Eleusis. Litteraire geleerdheid kan hier Euripides hebben bijgestaan, indien — wat wij niet weten — ook de oude *Thebais* slechts een Kapaneus, vrij van euvelen overmoed heeft gekend, maar de hoofdaanleiding lag m.i. in het bijzondere feit dat de heros Kapaneus een doodendienst had in Eleusis.

Toen Euripides tien jaren later zijne *Phoenissae* schreef keerde hij tot de traditioneele opvatting terug (*Phoen.*, 1172):

Καπανεὺς δὲ πῶς εἶποιμ' ἄν ὡς ἐμάλνετο;
μακρὰ χενος γὰρ κλίμακος προσαμβάσεις
ἔχων ἐχώρει, καὶ τούτῳδ' ἐκόμπασε,
μηδ' ἄν τὸ σεμνὸν πῦρ νιν εἰργαθεῖν Διὸς
τὸ μὴ οὐ κατ' ἄκρων περιγάμων ἔλεῖν πόλιν.

Maar in het drama van Eleusis spreekt slechts de heraut van Thebe op zulk een toon over Kapaneus (495 v.v.); Theseus verklaart dat hij hem afzonderlijk zal begraven, afgescheiden

van de anderen, „omdat zijn lijk, als door den bliksem van Zeus getroffen, heilig (*ιερόν*) is.”

Het zou verkeerd zijn in deze afzondering van Kapaneus' lijk eene aanduiding te zien van zijne onreinheid: *ιερόν* beteekent hier „gewijd” — niet „gevloekt”. Een *διόβλητος* is heilig, goddelijk, zoo goed als Semele, door dat hemelvuur getroffen, goddelijk is. Maar die voorstelling kan alleen steun vinden in het feit dat men te Eleusis een bliksemgraf kende, een *bidental* zouden de Romeinen zeggen, d.i. een *ἐνηλύσιον*. Pollux zegt (9, 41): „ἐνηλύσιον οὕτως ὠνομάζετο εἰς ἃ κατασκήψαι βέλος ἐξ οὐρανοῦ . . . . καὶ τὸν Δία τὸν ἐπ' αὐτῷ καταυβάτην.”

Er is stellig aanleiding om aan te nemen dat in den Heros Kapaneus — wiens naam Euripides zelf spelenderwijze met *καπνοῦν* in verband brengt — zulk een *Ζεὺς κακπώτας* verscholen is: een doodsgod, een *θεὸς χθόνιος*, dien straks de mythologische fantasie tot een tweeden Prometheus of Lucifer maakte. Tot die onderstelling moedigt ons de plaats van zijn Eleusinisch graf aan. Achter den brandstapel zullen wij aanstonds Euadne op de rots zien staan. Het graf bevindt zich dus ten oosten van den tempel, juist daar waar de opgravingen het *ιερόν Πλουτωνίου* aan het licht hebben gebracht (cf. *Suppl.*, 938).

Het spreekt van zelf dat voor Euripides en zijn tijdgenooten de bewoner van dit graf, de „*ιερός νεκρός*”, geen ander was dan de strijder tegen Thebe. Maar de tragedie zelve, die alleen in de geheele ons bekende Grieksche litteratuur zijn graf vermeldt, geeft onze gissing, dat de Eleusinische Kapaneus geheel willekeurig met den oorlogsheld is geïdentificeerd, wel eenigen steun. Ik denk aan de figuur van Euadne, de dochter van Iphis en gemalin van Kapaneus. Zij is onder de zelfopofferende vrouwengestalten van Euripides niet diegene die ons het meest treft. Haar zelfmoord op den brandstapel van Kapaneus mist al het roerende van Iphigenia's eenvoudige devotie, en geeft, als men haar daad vergelijkt met Macaria's vrijwillig sterven voor de redding van Herakles'

kinderen, ons den indruk van een romantisch vertoon en van zelfbehagen in eene nuttelooze daad. Toch pleegt men Euadne op te nemen in iederen catalogus van edele Euripideïsche vrouwen, en ik denk ook wel dat de Euadne-scène, door Euripides samengesteld om zijn wel wat schraal drama aan te vullen, de licht beweeglijke Atheners zal hebben aangedaan: ἀριδάκρυες ἄνερες ἑσθλοί. — Maar is het, indien het graf in 't Plutonion inderdaad een gewijde plaats was, waarschijnlijk dat Euripides den zelfmoord van Euadne heeft gefingeerd? Mijns inziens moet in een of anderen vorm die traditie te Eleusis hebben bestaan. Is daar in het Plutonion het bliksemgraf van den aardgeest Kapaneus, dan moet aan zijne zijde Euadne zijn neergedaald. Haar naam is waarlijk niet ondoorzichtig. Even als Ariadne-Ariagne is zij een van de vele gedaanten in welke zich de ἀγνή Περσεφόνη vertoont. Dat Euripides en zijn tijdgenooten die verwantschap niet meer vermoedden, bewijst niet, dat zij niet heeft bestaan.

Want voor den dichter — hierop zij ten slotte de nadruk gelegd — is Kapaneus een Argivische held. Te meer reden voor hem om zijne Smeekelingen en koning Adrastos naar de oude traditie in het heilige Eleusis te doen samenkomen met Theseus. De cultus van den Heros van Argos vereenigt daar Atheners en Argiven in godsdienstige gemeenschap.